

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Лисенко Н.

– кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Ковальов Р.

– студент філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2.09''19''

ДИСКУСІЯ НАВКОЛО ТЛУМАЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРАТУРИ» В МУРІ

У статті з'ясовано теоретичні установки мурівського неотрадиціоналізму, представлені в публікаціях Уласа Самчука, Івана Багряного та Остапа Гриця. Визначено тенденції «великої літератури». Проведено підсумкову оцінку експерименту із «великою літературою» як центрального дискурсу в мурівському періоді.

Ключові слова: неотрадиціоналізм, МУР, концепція, дискусія, велика література.

Лысенко Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Ковалёв Р.

– студент филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ДИСКУССИЯ ВОКРУГ ТОЛКОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ «ВЕЛИКОЙ ЛІТЕРАТУРЫ» В МУРЕ

В статье выяснены теоретические установки муровского неотрадиционализма, представленные в публикациях Уласа Самчука, Ивана Багряного и Остапа Гриця. Обозначены тенденции «великой литературы». Проведена итоговая оценка эксперимента с «великой литературой» как центральным дискурсом в муровском периоде.

Ключевые слова: неотрадиционализм, МУР, концепция, дискуссия, великая литература.

Lysenko N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Kovalyov R.

– Bachelor's Degree Programme Student, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

THE DISCUSSION OF THE «GREAT LITERATURE» CONCEPT IN THE MUR

The article outlines theoretical settings of MUR's non-traditionalism, presented in the publications of Ulas Samchuk, Ivan Bagryany and Ostap Grytsay. The tendencies of «great literature» are determined. The final evaluation of the experiment with «great literature» as the central discourse in the MUR's period was conducted.

Key words: neotraditionalism, MUR, concept, discussion, great literature.

Постановка проблеми. Неотрадиціоналізм у МУРі (Мистецькому Українському Русі) постав як усвідомлення проблеми індивідуального самозбереження в умовах еміграційної чужини та продовження загальнонаціонального визвольного змагання за межами поневоленої України. Поєднання індивідуально-творчого та національного стало основою пафосу в поетиці цього спрямування.

Концепція «великої літератури», визначаючи справжню вартісність не тільки українського, а й світового літературного процесу, стала творчою та інтелектуальною домінантою періоду післявоєнної еміграції. У зв'язку з тим, що розуміння шляхів і методів досягнення цієї високої мети в різних еміграційних літературних «угрупованнях» було неоднаковим, питання про те, «як і що писати», стало причиною суперечок між українськими письменниками протягом усього існування МУРу.

Аналіз останніх досліджень. Соломія Павличко вважала ідею «великої літератури», яка своїм корінням сягала німецьких ідеалістичних естетик минулого, рецидивом народницького пафосу [4, с. 246]. Григорій Грабович, аналізуючи втілення цієї ідеї у відомих творах письменників-емігрантів, розглядає «велику літературу» як штучно сконструйовану програму модерністського «виконання» української літератури [2, с. 53].

Метою пропонованої статті є наша оцінка концепції «великої літератури», яка відбилася у статтях та виступах письменників-емігрантів МУРу.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) охарактеризувати теоретичні засади МУРу; 2) зосередити увагу на одній з головних концепцій неотрадиціоналізму; 3) провести підсумкову оцінку експерименту із «великою літературою» як центрального дискурсу в мурівському періоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція «великої літератури» постала на першому з'їзді МУРу в обґрунтуванні У. Самчука. З уст письменника пролунав заклик до творення не просто літератури, а літератури особливого роду, літератури з певним надзавданням. Улас Самчук висунув концепцію універсальності, що в ідеалі мала б бути символом українського духу. В своїй основі національна літератури повинна була орієнтуватися на класиків-взірців: Гете, Шекспіра, Ібсена, які були яскравими представниками своїх народів: *«Що б ми знали про невеличку Норвегію, коли б ми не читали Кнута Гамсуна чи не бачили в театрі Генрика Ібсена?»* [6, с. 45].

Улас Самчук шукає різницю між Шекспіром і Котляревським, Толстим і Нечуєм-Левицьким. На думку критика, основна провина лягла на суспільство, яке не дало і не могло дати ніякого стимулу, ніякої поживи, ніяких моральних соків, ніякого натхнення [6, с. 48–49] для українських творців, *«бо саме те суспільство як таке або не існувало або як існувало, то ступінь його морального напруження був дуже невисокий... Українство тих часів зводилось до двох слів: пан і не пан.*

При чому паном уважалася людська істота, яка нічого не робить» [6, с. 49]. Також Самчук вважав, що українські митці *«писали самі собі, самі собі читали, самі себе підбадьорювали чи самі себе вбивали, ... тікали до Москви, до Петербургу, навіть до Варшави»* [6, с. 49].

«Велика література», на думку Уласа Самчука, є виключно класичною спадщиною, яка в Україні представлена «титаном незбагнених світів, якого породила кріпачка з Моринець Тарасом Шевченком, ... велетнем, що появився у нашому просторі як син коваля з Нагуєвич, Іваном Франком, ... одинокою аристократкою в тому ж просторі Лесею Українкою» [6, с. 50]. Критик називає їх «вїїмками», на яких *«збудовано у нас усе, що маємо, ... які наперед зреклися привілеїв, якими користуються їх колеги з широкого світу позаукраїнського. Вони не мали біля себе т. зв. широких мас читачів, суспільної опіки, просторів поза межами своїх провінцій, перекладів, голосної світової слави, але вперто і безкомпромісово прокладали дорогу до будучини»* [6, с. 50]. Тому Улас Самчук дуже легко знаходить подібності між Шевченком і Шекспіром, Гете і Франком. На його думку, Іван Франко, будучи учнем і послідовником великого Ваймарця, як ніхто з наших послів у світ вічного, намагався зробити з нас людей у повному значенні слова, людей великої душі, людей широкої і глибокої натури, взявши нашу людину за руку і ввівши її до широких обріїв, давши їй в руки велику книжку, велике мистецтво, велику філософію [6, с. 51]. Франко *«перекладає Сервантесового «Дон Кіхота», перекладає Міллера, перекладає Гете, перекладає казки, легенди з усіх мов світу»* [6, с. 51], намагаючись, на думку критика, силою у нас вкласти все те, що витворив геній людський на землі [6, с. 51].

Як традиціоналіст, Самчук вважав, що література покликана відображати життя і нести в собі моральну істину, тому що *«твори великої художньої літератури давали, дають і будуть давати щось, що скріплює, збагачує, цементує солідарність людських вдач і різноманітностей. Кожний великий твір літератури насичений автентичною правдою життя, яка в сумі своїй з математичною точністю доказує, що два рази два – чотири, що ми всі, хто є ми і де б ми не були, належимо до тієї ж спільноти живих істот на землі... Велика література світу – це найвищий моральний ареопаг, де судяться і дають присуд вселюдські моральні чи аморальні вчинки, і горе тим людям чи тим народам, які в тому судилищі не чи не досить заступлені»* [6, с. 45].

На відміну від своїх попередників (М. Рудницького, який в 1918 р. оголосив, що настав час «багатої» літератури, Євшана, який мріяв про «велич» українського слова), Улас Самчук вимагав високоякісної класичної досконалості слова: *«Не вірш для вірша, не стиль для стилю, не звук для звука, не барва для барви. Всі ці зовнішні прояви внутрішніх процесів мистецької творчості є конечні, але тільки в гармонійному поєднанні з правдами, кладеними в зміст твору»* [6, с. 51]. МУР видавався йому своєрідним Олімпом для еміграційної

літератури.

У кінці статті критик закликає до творення суспільства великого стилю, міцних душ, рівних витривалих характерів. Для цього творці нашої літератури не повинні покладатися на власну долю, а у творчості повинно розкриватися мудре, потрібне, велике життя. Самчук вважає, якщо підключитися до великого творчого процесу всієї планети, то наших митців пізнають *«не тільки з географії, не тільки з випадкових меморандумів, а з мови, з творів, де кожна літера і кожний знак висловить нас учинно і тривало»* [6, с. 52]. У зв'язку з тим, що умови поставили нас у безальтернативне становище, без шляхів до відступу, на думку критика, є єдиний, хоча і страшний, шлях – шлях надлюдських терпінь і також надлюдського трагічного оновлення [6, с. 52].

Дискусія, яка розпочалася після чіткого визначення тенденцій «великої літератури», мала дещо конфліктний характер.

Іван Багряний у статті «Думки про літературу» вважає орієнтацію на Гете, Шекспіра, тобто на Європу, нездоровим явищем. Пояснюється це тим, що європейські традиції – це традиції «хворої культури», а він за основу бере народницьку ідеологію й закликає повернути літературу до народної місії: *«Література не є справа приватна, а написане не в інтересах нації – злочин... Велика література потребує великої ідейності, великої любові і зненависті. Великого вогню. Іншими словами – великої рушійної сили»* [1, с. 31].

Багряний, аналізуючи погляди на літературу, намагається розв'язати питання: *«Який з цих поглядів для нас єдиноприйнятний? Де шлях для українського письменника і для всього українського літературного руху?»* [1, с. 27].

Теорія, висловлена О. Уайльдом про те, що *«література – це лімонада, щоб усолоджувати життя»* [1, с. 26], для критика не підходить, бо перенесена з іншого ґрунту. Будучи пасивним, «лімонадне» письменство *«співпрацює з ворогом, з його літературою, що хоче ствердити себе в усій нашій нації і не зустрине опору, коли ми будемо продукувати лімонаду»* [1, с. 28].

До теорії «мистецтва для мистецтва» Багряний ставиться як до *«теорії дезертирів від нації, від усієї боротьби, утікачів і від тяжкої дійсності в сферу «краси абстрактної», в сферу «світу вимріяного»»* [1, с. 28]. До дезертирів критик відносить українського неокласика М. Рильського, який *«погодившись з дійсністю, став фактично прибічником теорії «мистецтво як зброя», обернувши її... проти українського народу»* [1, с. 28].

Для Багряного така теорія не годиться тому, що *«ціла нація не може утекти, – можуть утекти лише одиниці. Решта приречена лишитися, борюкатися, творити свою історію, боротися в світі і з цілим світом»* [1, с. 29]. Критик лишається з рештою.

І. Багряний заперечує і теорію холодного «об'єктивного» люстра, якою користуються «письменники-секретарі», тому що це теорія споглядальна.

На думку критика, справжня велика література є часткою історичного процесу, який може бути процесом боротьби й творення, але ніяк не споглядання [1, с. 29].

Оцінивши різні підходи до мистецтва, Багряний визначає *«шлях для всієї нашої літератури нині, якщо вона хоче вийти в ранг великої літератури»* [1, с. 29], як шлях великого Шевченка, Франка, Лесі Українки, О. Олесея – *«шлях боротьби за самоствердження цілого українського народу в часі і просторі, ... в якому література мусить мати допоміжну роль, як засіб цього ствердження»* [1, с. 29].

Отже, на думку Багряного, українська література для того, щоб стати великою, повинна бути войовничою, а з цього виходить, що вона мусить бути, як у війську, підпорядкована загальній стратегії: *«... в цілому комплексі засобів боротьби нації література повинна займати одну ділянку цілого наступального фронту, а український письменник повинен бути в перших його лавах. Поза тим я собі великої української літератури не мислю...»* [1, с. 29].

Хоча література й має бути войовничою, для Багряного вона не є *«зброєю в боротьбі одиниць і цілих народів за своє ствердження, за своє закріплення на цьому світі і за володіння здобутим»* [1, с. 30].

Критик визначає такі прикмети великої літератури:

1) *«кожна велика література – є національною літературою»* [1, с. 30]. Згадавши Бальзака, виростлого з французького ґрунту, й національного російського письменника Толстого, Багряний говорить про літературу, яка *«органічно виростає з духу нації, з цілого комплексу умов її життя і проблем її змагань, з конкретної, своєрідної дійсності, з епохи...»* [1, с. 30].

2) *«велика українська література потребує великої української ідейності»* [1, с. 31], бо письменники, які виростили з певного національного ґрунту, органічно зв'язані і вірні тому середовищу, з якого вийшли. На думку Багряного, якщо з творів Флобера, Данте, Байрона і Достоєвського, вилучити елементи середовища, в яких вони виростили, то залишаться голі сюжети, бо *«великий письменник, як і література, виростає з великого призначення»* [1, с. 32], і *«рушійною силою є свідомість цього, звана ідейністю»* [1, с. 32].

«Орієнтацію на Європу» Багряний вважає *«хворобою, якої потребують старці, сліпі й заблукані»* [1, с. 32]. Критик не розуміє, чому Україна, будучи частиною Європи, повинна орієнтуватися на неї. *«То може б нам ліпше орієнтуватися на Японію, яка теж має свої виїмкові первні, свою ще більш тисячолітню культуру?»* [1, с. 32]. На думку Багряного, країна, яка має «Слово о полку Ігоревім» і «єдиного великого українського поета» Шевченка, що *«ні на кого не орієнтувався і нікого не наслідував»* [1, с. 32], повинна переступити «психічну Європу», взяти її, як кажуть, «до відома». А в цій державі українська література мусить звучати власним, повним, оригінальним звучанням, як звучить самостійно українська незрівняна пісня [1, с. 32].

Багряний пропонує шлях не через орієнтацію, не через

інтернаціональне до українського, а через наше національне до загальнолюдського [1, с. 32].

Як бачимо, стаття І. Багряного ознаменувала повернення до літератури як політичної місії, бо для нього слово – це зброя, меч, а література – фронт, боротьба. Хоча боротьба ідейна і написана не в інтересах нації – *«злочин», література не є справа приватна»* [1, с. 30]. Вклавши весь свій пафос в означення «велика», Багрянний іноді не знаходить слів, щоб висловити своє розуміння літератури, і ми маємо неясну відповідь на питання, які критик намагався розв'язати.

Шоста частина статті єдина має назву «Тон, зміст і стиль нашої літератури та про письменницьку відповідальність». На думку критика, тон літератури визначається її призначенням, тією історичною роллю, яка їй приділена [1, с. 34]. Багрянний вважає, що писати поет чи письменник може як завгодно і в якому завгодно тоні. Але згадавши про примітивного ковбасника, якого *«треба садовити до тюрми за продукування отруйної ковбаси»* [1, с. 35], критик говорить про тон і зміст літератури, що *«визначаються тими завданнями, які перед нею стоять, тією ідеєю, якою та література, а з нею і письменник, пройнятий тією метою, до якої змагає нація на даному відтинку своєї історії»* [1, с. 35]. На думку Багряного, література є справою нації, речником якої має бути письменник чи поет, що повинні творити життєрадісну (навіть в трагедії), самостверджуючу, пробоеву літературу, тобто літературу сміливого дерзання, літературу самоствердження нації [1, с. 36]. Щодо стилів літератури, то критик вважав, що вони мають вагу лише в зв'язку зі змістом і залежать від змісту, а письменники, знаючи що і для чого сказати, повинні використовувати такий стиль, щоб те сказане досягало мети [1, с. 36]. Будучи традиціоналістом за переконаннями, Багрянний пропонує *«найпростіший стиль, який прийнято називати реалізмом»* [1, с. 36], що виступає своєрідним гарантом *«для вправного майстра, який береться сказати не заради стилю, а заради поважнішої мети»* [1, с. 36].

А Остап Грицай у статті «Мала чи велика література?» дає практичні поради щодо того, як *«піднести рідне письменство до рівня великих літератур Європи та взагалі зактивізувати справу української літератури на арені європейського світу»* [3, с. 82].

Але спочатку критик аналізує літературні здобутки Греції та Італії. Згадавши про *«лист Льва Толстого до царя Миколи II або пам'ятну інтервенцію Гергардта Гауптмана у справі колишнього заарештування Максима Горького царською владою»* [3, с. 83], наголошує на тому, що українцям забракло сил і мудрості виступити з протестом до царя Олександра II проти Ємського указу 1876 року. Хоча як самотній слід якогось протесту, в Парижі 1878 р. відбувався виступ М. Драгоманова, в якому він звертав увагу на *«проскрибовану»* українську літературу, – виступ, про який *«знає в нас хіба тільки дослідник»* [3, с. 84]. Також Грицай згадує про анкету світоців європейського письменства, науки й мистецтва у справі заборони

1876 р., розміщеної на сторінках журналу «Ruthenische Revue» в 1904 р. Але, на думку критика, «ми просто недооцінювали ролі письменства і письменників як чинників пропаганди національної справи на арені світу» [3, с. 84]. Згадуючи про Анну, доньку Ярослава Мудрого, Роксолану, Мазепу, Орлика, Розумовського, княжну Таракан, Грицай знов наголошує на тому, що українці не використали «неоціненні козирі у своїх руках» [3, с. 84], в той час, як «великий французький письменник Вольтер, пишучи свою відому історичну монографію про Карла XII, подав, очевидно на основі предложених йому царських джерел, що запорожці Гордієнка, запрошені Карлом XII на святковий обід, вкрали після бенкету срібний посуд столової застави» [3, с. 85]. Цей факт лишається незапереченим ніким до сьогодні. І, певне, лишиться таким «і на майбутнє, якщо ми з питомою для нас байдужістю будемо до таких справ підходити і далі» [3, с. 85]. Зробивши екскурс в історію літератури, О. Грицай визначає «принципіальні засоби до досягнення наміченої мети» [3, с. 85]:

1) Ґрунтовне знання найважливіших творів світової літератури як художньої, так і наукової. Критик робить акцент на творах англійської, французької, німецької, іспанської, італійської та найновішої літератури Скандинавії.

2) Ґрунтовне знання чужих мов для того, щоб український письменник міг читати твори в оригіналі, бо, на думку Грицай, це найкращий та єдиний шлях пізнання всіх літератур світу.

3) Інформацію про українську літературу отримувати за допомогою наукових і публіцистичних творів, особистих зв'язків між письменниками, мистецьких перекладів.

4) Епічні, прозові та драматичні твори повинні мати «загально-людський, ідеями «*sub specie aeternitatis*» насичений зміст, і давати розв'язання вічних проблем людського життя в дусі українського світовідчуження, висуваючи на овид усього світу філософічно-ідеологічну сторону та глибину української духовності» [3, с. 86].

О. Грицай, звернувшись до колег із закликами, визначив за пунктами, що робити, аби українська література стала «великою». Самчук же не погоджувався з практичними рецептами критика. Він вважає, що мистецтво не робиться за наказом чи рецептом, воно є не механікою, а дивом, плодом натхнення [5, с. 288].

Висновки. Дискусія навколо тлумачення концепції «великої літератури» виявила розбіжності в розумінні європейської орієнтації. З одного боку, європейський модернізм як «хвора культура» принципово не приймався (орієнтація на Європу, на думку І. Багряного, є хворобою, потребу в якій мають лише «сліпі й заблукані»), а література як приватна справа, творена не в інтересах нації, проголошувалася злочинном. Логічно, що прибічниками концепції «великої літератури» відкидалося гасло «мистецтва для мистецтва», натомість вироблялася войовнича стратегія наступального фронту за самоствердження українського народу. І. Багрянний дуже чітко формулює, що ідеологічно

означає «велика література»: це література національна за своїм духом, тобто пронизана великою українською ідейністю, оптимістична, життєрадісна, самостверджувальна. У художньому плані традиціоналісти пропонують як «великий стиль» «національний реалізм» (І. Багряний – *Н. Л., Р. К.*), а також ґрунтовне засвоєння найважливіших творів-зразків світової літератури, філософсько-ідеологічна основа яких має стимулювати українську літературу, розкривати дух свого народу (О. Грицай – *Н. Л., Р. К.*). Отже, статті та виступи Івана Багряного, Уласа Самчука, Остапа Грицяя ідеологічно окреслювали велику літературу як таку, що займається націотворчістю.

Перспективи подальших розвідок. У подальших дослідженнях плануємо розглянути, як у художній практиці реалізувалася концепція «великої літератури».

Література

1. Багряний І. Думки про літературу. *МУР*. Збірник 1. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 25–36.
2. Грабович Г. У пошуках великої літератури. Гарвард, 1993. 55 с.
3. Грицай О. Мала чи велика література? *МУР*. Збірник 1. Мюнхен, Карльсфельд, 1946. С. 82–86.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Київ: Либідь, 1997. 360 с.
5. Павличко С. Модернізм у контексті Мистецького українського руху. *Теорія літератури* / передм. М. Зубрицької. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 277–380.
6. Самчук У. Велика література. *МУР*. Збірник 1. Мюнхен; Карльсфельд, 1946. С. 40–51.

Мороз Л.

– кандидат філологічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету
УДК 821.161.1.09-14

РОЛЬОВА ЛІРИКА: ОПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЛІРИЦІ Й КОНЦЕПЦІЯ Б. О. КОРМАНА

Статтю присвячено проблемі оповіді в ліричному тексті відповідно до концепції «системно-суб'єктних методів» Б. О. Кормана. Критичний аналіз охоплює основні поняття «теорії автора» в літературному тексті, виявляючи їх переваги й недоліки. Особлива увага звертається на питання оповідних ресурсів різних типів ліричного суб'єкта, представлених у концепції Б. О. Кормана.

Ключові слова: текст, поезія, жанр, рольова лірика, герой, свідомість.

Мороз Л.

– кандидат филологических наук, доцент, профессор, заведующий кафедрой иностранных языков Ровенского государственного гуманитарного университета

РОЛЕВАЯ ЛИРИКА: ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОСТЬ В ЛИРИКЕ И КОНЦЕПЦИЯ Б. А. КОРМАНА

Статья посвящена проблеме повествования в лирическом тексте в соответствии с концепцией «системно-субъектных методов» Б. А. Кормана.